

АГРОКЛАСТЕРЛАР ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЗАРУРИЯТИ ВА УНИ БОШҚАРИШ НАЗАРИЯЛАРИ

А.Ж. Абдуллоев

БухДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси мудири,
профессор, и.ф.д. (DSc)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20093221>

Кириш

Агрокластерлар фаолияти самарадорлиги унинг таркибига кирувчи кичик турдаги фермер хўжаликлари, деҳқон хўжаликлари, қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи корхона ва ташкилотлар хўжалик фаолияти билан узвий боғлиқ ҳисобланади. Шу билан биргаликда, агрокластерлар ташкил этилган ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолатини яхшилашга эришилади. Ҳудудларда агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш орқали турли ижтимоий муаммоларни, жумладан, аҳоли бандлигини таъминлаш, уларнинг даромадлари базасини мустаҳкамлаш, мамлакат аҳолисини арзон ва сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш орқали миллий озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш мумкин бўлади.¹ Жумладан, аксарият мамлакатларда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда кластерли ёндашувдан фойдаланиш орқали агрокластерлар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг миллий ва глобал даражадаги рақобатбардошлигини оширишга эришилмоқда.² Шунингдек, қишлоқ хўжалигини ривожланишининг жаҳон амалиёти таҳлилига кўра, мамлакатда қанчалик агрокластерлар кўп ташкил этилган бўлса, ўша мамлакатларда қишлоқ хўжалигининг глобал даражадаги рақобатбардошлиги кўрсаткичи бошқа мамлакатларга нисбатан юқори бўлганлиги аниқланган.³ Ушбу ҳолат бугунги кунда ҳар қандай мамлакат қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш, жумладан, миллий озиқ-овқат хавфсизлигига эришиши учун аграр соҳага кластерли ёндашув асосида ёндашиши талаб этилади.

Қишлоқ хўжалигида агрокластерларни ташкил этишнинг жаҳон амалиёти таҳлилига кўра, бу орқали қишлоқ жойлардаги ижтимоий-иқтисодий муаммоларни самарали ҳал этишга эришилганлиги кўплаб илмий тадқиқотларда ўз аксини топган. Жумладан, қишлоқ жойларни ижтимоий-иқтисодий ва экологик барқарорлигини таъминлаш, қишлоқ хўжалигини инновацион ривожланиш йўлига ўтказиш, илм-фан ютуқларини амалиётга жорий этишни кучайтириш, янги иш ўринлари яратиш, аҳоли даромадлари базасини мустаҳкамлаш билан биргаликда, миллий озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш каби ижобий тенденциялар агрокластерлар фаолияти ташкил этилган мамлакатлар амалиётида намоён бўлган. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда кластерли ёндашувнинг яна бир муҳим жиҳати маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни қайта ишлаш самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

¹ Юнусова П.С. Зависимость конкурентоспособности продукции аграрного сектора регионов СКФО от формы хозяйствования // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2020. – № 2 (112). – с. 34-40

² Куценко Е.С., Исланкина Е.А., Абашкин В.Л. Судьбы кластерных инициатив в России: оценки роли государства, соседства, возраста и инновационной среды. XVII апрельская международная конференция по проблемам развития экономики и общества. Т. 3. Издательский дом Высшей школы экономики. Москва, 2017. с. 400-405.

³ Хухрин А.С., Бундина О.И., Агнаева И.Ю., Толмачева Н.П. Развитие агропромышленных кластеров России: синергетический подход // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2014. – № 11. – с. 56-62

Шу ўринда айтиш жоизки, мамлакатимизда ҳам қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи иқтисодий субъектларнинг хўжалик юритиш шаклини кластеризациялаш орқали соҳадаги мавжуд турли муаммоларни ҳал этишга эришилади. Жумладан:

биринчидан, мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида мева-сабзавотлар етиштириш билан шуғулланаётган аксарият аграр соҳа субъектлари кичик турдаги хўжалик юритиш шаклида бўлиб, улар томонидан етиштирилаётган ва қайта ишланаётган маҳсулотларнинг сифатига қўйиладиган талаблар бўйича ягона тизим шаклланиб улгурмаган. Агрокластерни ривожлантиришнинг жаҳон амалиёти таҳлилига кўра, географик жиҳатдан бир ҳудудда кичик шаклда қишлоқ хўжалиги фаолияти юритаётган иқтисодий субъектлар фаолияти ўзаро бирлаштирилган ҳолда, ягона агроластерга тизимли равишда умумлаштирилади. Натижада улар фаолиятидаги таъминот занжирининг барқарорлиги таъминланиб, ишлаб чиқариш самарадорлиги ортади. Бунда маҳсулот ишлаб чиқариш билан биргаликда, уларнинг сифатини бошқариш имкониятлари кенгайди;

иккинчидан, қишлоқ хўжалигининг ҳосилдорлик мавсумида, айниқса, йиғим-терим ишлари авж олган пайтда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини узоқ муддат сақлаш имконини берувчи омборлар етишмаслиги. Шу сабабли олинган ҳосилнинг салмоқли қисми сотиш учун бозорларга чиқарилади ва мева-сабзавотларнинг нархи кескин тушиб кетиши эҳтимоли вужудга келади. Уларнинг маълум бир қисми сақлаш учун тегишли шарт-шароитларнинг йўқлиги сабабли истеъмолга яроқсиз ҳолатга келиб қолади. Натижада қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи хўжалик субъектлари олишлари мумкин бўлган даромаднинг бир қисмини йўқотишлари мумкин бўлади. Ҳудудларда ихтисослашган агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш орқали қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини узоқ-муддат сақлаш имконини берувчи йирик омборлар қурилиши орқали соҳа инфратузилмасини етарли даражада ривожлантиришга эришилади. Бу эса қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи хўжалик субъектлари олиши мумкин бўлган даромади ҳажмидаги иқтисодий зарарни камайиши билан биргаликда, агрокластернинг капитализациялашув даражасини ошириш имконини беради;

учинчидан, етиштирилаётган ва қайта ишланаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қадоқлаш бўйича имкониятларнинг чекланганлиги. Айниқса ҳосилдорлик шароитида маҳсулотларни қайта ишлаш ва уларни қадоқлаш бўлинмаларининг фаолиятига юкнинг ортиши натижасида маҳсулотларни тўлиқ қадоқлашга ёки қайта ишлашга улгурмайдилар. Ушбу ҳолатда ҳам маълум бир ҳажмдаги маҳсулотлар қайта ишлашга ёки қадоқлашга яроқсиз ҳолатга тушиб қолади. Бу эса қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан шуғулланувчи иқтисодий субъектларнинг маълум даражада зарар кўришига олиб келади;

тўртинчидан, маҳсулотларни ташиш бўйича кичик турдаги қишлоқ хўжалиги субъектлари имкониятларининг чекланганлиги. Бунда етиштирилган маҳсулотларни ташиш учун қишлоқ хўжалиги субъектлари томонидан қўшимча харажат қилиниши назарда тутилмоқда. Шу билан биргаликда, етиштирилган маҳсулотларни ташиш жараёнида автомобил йўлларининг нотекислиги маҳсулотлар сифатига салбий таъсир кўрсатади. Бу ҳам маълум бир ҳажмдаги маҳсулотларни истеъмолга яроқсиз ҳолатга тушишига олиб келиши мумкин бўлади;

бешинчидан, мамлакатимиз аҳолиснинг ярмидан ортиқ қисми қишлоқ жойларда истиқомат қилади. Шу билан биргаликда, қишлоқ жойларда ишсизлик муаммоси нисбатан юқори бўлиб, иш ҳақи даражаси ҳам нисбатан паст ҳисобланади.

Юқорида келтирилган ҳолатлар мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги мавжуд ижтимоий-иқтисодий муаммолар ҳисобланиб, улар ўз шрнида республика ҳудудларида агрокластерлар фаолиятини ривожлантириш заруриятини ўзида акс эттиради. Шунингдек, иқтисодий адабиётда агрокластер фаолиятини бошқариш қўйидаги белгилар орқали қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи бошқа иқтисодий субъектлардан фарқланади:

- агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари гуруҳининг умумлашган ҳолдаги ташқи бозордаги иштирокини кенгайтиришга йўналтирилганлиги;

- агрокластер фаолияти ўзи жойлашган ҳудуддаги қишлоқ хўжалигини ривожлантириш салоҳиятидан самарали фойдаланишга қаратилганлиги;

- агрокластерни бошқаришда давлат томонидан яратилаётган имтиёزلардан фойдаланиш орқали унинг таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари, жумладан, бошқа турдаги корхона ва ташкилотларнинг агрокластер фаолиятини ривожлантиришдаги иштирокини кенгайтириши;

- агрокластерга аъзо бўлган қишлоқ хўжалиги субъектлари ўртасида барқарор ички таъминот занжирини шаклланиши.⁴

АҚШ, Германия, Франция, Финландия, Австрия, Нидерландия каби

Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда агрокластерли бошқарувнинг ривожланишига оид илмий-назарий қарашларни таҳлил қилиш асосида унинг намоён бўлишига хос бўлган қўйидаги хусусиятлар мавжудлиги аниқланди:

- агрокластер таркибига кирган корхона ва ташкилотларнинг географик жиҳатдан бир ҳудудда жойлашиши;

- маълум бир турдаги маҳсулотни яратиш бўйича тармоқлараро интеграцион муносабатларнинг кучайиши;

- маҳаллийлаштириш дастурлари самарадорлигини ошириш;

- агрокластер томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг рақобатбардошлик кўрсаткичларининг яхшиланиши;

- бошқарув қарорларини қабул қилишда агрокластер таркибига кирувчи корхона ва ташкилотлар манфаатларининг бирдек кўзланиши;

- агрокластер ташкил этилган соҳанинг инновацион фаоллиги даражасининг кескин ортиши;

- агрокластерларнинг капитализациялашув даражасининг юқорилиги;

- молиявий имкониятларнинг кенглиги;

- халқаро бозорларга чиқиш, жумладан, янги бозорларга кириб бориш имкониятининг ортиши ва ҳ.к.

Умуман олганда, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда агрокластерли ёндашувга асосланган бошқарув амалиётига ўтиш миллий ва глобал даражада иқтисодий

⁴ Porter, M. E (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, November-December: 77-90

муносабатларнинг тобора мураккаблашиб бориши шароитида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш салоҳиятидан самарали фойланиш учун замин яратади.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Юнусова П.С. Зависимость конкурентоспособности продукции аграрного сектора регионов СКФО от формы хозяйствования // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2020. – № 2 (112). – с. 34-40
2. Куценко Е.С, Исланкина Е.А., Абашкин В.Л. Судьбы кластерных инициатив в России: оценки роли государства, соседства, возраста и инновационной среды. XVII апрельская международная конференция по проблемам развития экономики и общества. Т. 3. Издательский дом Высшей школы экономики. Москва, 2017. с. 400-405.
3. Хухрин А.С., Бундина О.И., Агнаева И.Ю., Толмачева Н.П. Развитие агропромышленных кластеров России: синергетический подход // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2014. – № 11. – с. 56-62
4. Porter, M. E (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, November-December: 77-90